

studii se věnuje právě tématu demokratické tranzice. Již v úvodu pak brousí ostří případné kritiky, když svou práci vymezuje negativně: nejde ani o idiografické dílo plně uspokojující historiky, ani o dílo nomotetické snažící se o velká zobecnění a o hledání univerzálních zákonitostí dějinného vývoje. Čtenářům i případným kritikům pak Huntington vzkazuje, že se jeho rozbor nachází někde mezi oběma přístupy.

Vzhledem k obrovskému geografickému a časovému záběru a nejspíš také dynamickému dění, kdy dílo vznikalo, je autor téměř odsouzen dopustit se určitých faktografických chyb či zjednodušení (českého čtenáře tak zaujme například charakteristika Miloše Jakeše jako reformního komunisty či přecenění role Moskvy na vzestupu moci KSČ po r. 1948). Problematičtější je autorovo minimalistické pojetí demokracie, na kterém je jeho práce postavena. Pokud by byla demokracie definována „přísněji“, lišil by se výčet demokratizujících se zemí a patrně i rozbor příčin třetí vlny. Stejně tak není konsensus ohledně vztahu mezi ekonomickým růstem a demokratizací, resp. neví se, jak přesně růst působí, ačkoliv Huntington pozitivní vliv ekonomického rozvoje ve své studii předpokládá (podobně jako Seymour M. Lipset, Fareed Zakaria či nejnověji Ronald Inglehart ve svých empiricky podložených nálezech vztahu mezi ekonomickou vyspělostí a šířením „prodemokratických“ hodnot – nikoliv však demokratických institucí (!), přičemž do hry vstupuje jako proměnná „kulturní okruh“, který ovlivňuje sílu tohoto vztahu.

Karel Černý

Chorvát, Ivan: *Cestovanie a turizmus v zrkadle času*. Banská Bystrica: Ústav vedy a výzkumu Univerzity Mateja Bela 2007, 132 stran.

Perspektivu historických sociálních věd je možné rovněž uplatnit v tak komplexním a dnes již globálním fenoménu turismu. Zvláště v posledních desetiletích se jedná – durheimovsky řečeno – o totální sociální fakt. Charakteristiku tohoto fenoménu lze doplnit rovněž adjektivy globální, internacionální, ekonomický apod. Na jeho výzkumu se podílejí stejnou měrou všechny sociální vědy včetně sociální a kulturní geografie nebo politické ekonomie. Mimochodem – o širokém předmětném rozsahu této interdisciplinární vědní oblasti svědčí kupříkladu *Encyklopédia of Tourism* (ed. Jafar Jafari, London: Routledge 2000). Na Západě vznikají dokonce ucelená bádání tohoto fenoménu, nazvaná „tourism studies“. Do hry vstupují různé metodologické přístupy zahrnující mimo jiné neo-marxistické nebo sémiotické analýzy. V této souvislosti zajímavým interpretačním klíčem je kupříkladu problematika komodifikace, produkce komodit a služeb či dokonce komodifikace života. Přitom se hovoří také o autentičnosti zkušeností a zážitků. Turismus se taktéž stává určitou formou konsumerismu a projevuje se v něm i sociální diference.

V české a slovenské vědecké produkci se zatím neseťkáváme – s výjimkou časopiseckých studií – se soustavnějšími monografickými pracemi v tomto vědeckém okruhu či rámci. Oblast studia každodennosti, volnočasových aktivit nebo životního stylu vůbec stále čeká na své badatele. Zatím se v této oblasti výrazně uplatnilo například socioložky Dilbar Alijevoová, Jana Duffková nebo Jana Veselá.

Průkopnickou práci v oblasti sociologie turismu představuje právě recenzova-

ná, nepřilíš rozsáhlá monografie slovenského sociologa Ivana Chorváta z Ústavu vedy a výzkumu Univerzity Mateje Bela v Banské Bystrici. Autor se uvedené problematice věnuje již delší dobu a systematicky sleduje její různé aspekty. Hodí se dodat, že své poznatky již uveřejnil v několika dílčích studiích.

Hned zpočátku lze konstatovat, že úvodní a závěrečné pasáže uvedené publikace mají přijatelnou informační hodnotu. Objevují se v nich základní teze a definice, jakož i náležitý kontext a návaznost na takové expresivní formy chování, jako jsou hra a sport. Poznámkový aparát se vyznačuje akcentem na detailní fakta doplňující souvislý výklad. Prezentovaná práce si nečiní nárok na úplnost. V úvodu svého díla Ivan Chorvát upozornil na to, že cílem jeho úvah není mapování situace turismu v různých zemích, ale postžení mechanismu vzniku a vývoje „pozoruhodného a emblematického fenoménu moderní společnosti“.

Recenzovaná monografie je vhodně rozvržena na jednotlivé kapitoly a subkapitoly, které zaručují její přehlednost. Úvodní kapitola podává stručný nástin cestování ve starověku a středověku. Jedním z hlavních informačních zdrojů je tu monografie německého historika Norberta Ohlera o cestování ve středověku, který své bádání zakládá především na znalostech francké říše, odkud čerpá většinu pramenných dokladů. Nezůstává jen v evropském prostoru, nýbrž se vydává i do Svaté země, na pouť do Mekky, popřípadě na objevné cesty do zámoří apod. Přitom tento renomovaný historik sledoval i cestovní podmínky, technické inovace, popřípadě cestovatelské strážně. Ivan Chorvát využil zmíněnou monografii hlavně proto, že nabízí obraz „rozcestované“ Evropy, kdy od raného středověku kontinentem putovali miliony lidí po souši, na moři, po vodě, vys-

kytovali se lidé putující za prací, spásou do Svatých míst, objevující nové země a kontinenty apod. Kromě toho Norbert Ohler korigoval tradiční představu o „nehybnosti“ středověku.

Těžisko Chorvátovy práce spočívá ve druhé a třetí kapitole, v nichž se zabývá východisky moderního turismu v 16.–19. století a dále rozkvětem moderního turismu v industriální společnosti. V rámci těchto kapitol se objevují úvahy o vědeckých cestách mladých anglických aristokratů po Evropě (tzv. Grand Tours), o změnách ve vnímání přírody a vizualizaci cestování, o budování cest a začátcích organizované přepravy cestujících, dále o lázních, moři, železniční dopravě a jejich podílu na vzniku turismu jako sociokulturního jevu v 18. a 19. století, konečně pak o Thomasu Cookovi a jeho roli při zrodu organizovaného turismu. Nechybí ani postřehy o dichotomii cestovatel – turista a demokratizaci dovolené atd. Zde autor vrchovatou měrou využívá především anglosaské odborné literatury, pomocí níž se mu daří komplexně zvládnout situaci sledovaných aktivit a jejich různé aspekty. Domnívám se, že samostatnou kapitolu by si zasloužily kupříkladu orientační pomůcky, cestovní průvodce, bedekry apod., které zachycují také zájem o určitá místa světa, motivují turistický ruch a přinášejí informace o „materiálním“ zázemí pro pohyb osob.

Čtvrtou kapitolu publikace, nazvanou „Počiatky a rozvoj turizmu na Slovensku“, lze chápat jako případovou či průpravnou studii, která si klade za cíl postihnout základní trendy v této oblasti lidské činnosti, a to ve vymezeném a vždy atraktivním areálu pro turistiku, ve Vysokých Tatrách. Ivan Chorvát sleduje zvolené volnočasové aktivity od počátku organizovaného turismu do roku 1945, přičemž turismus považuje mimo jiné za projev specifických

modernizačních tendencí slovenské společnosti.

Za pozornost stojí fakt, že hlavní podíl na rozvoji turistiky na Slovenku měl Uhorský karpatský spolek, který vznikl na Spiši roku 1873. Jedna z jeho poboček byla založena v Liptovském Mikuláši roku 1884. Tento spolek, který organizoval turistiku, průvodcovskou a záchrannou službu hlavně ve Vysokých Tatrách, měl však zpočátku německé a maďarské vedení.

Bylo by zajímavé podniknout nejen podrobné archívní bádání, nýbrž i intenzivní sociologický a sociálně-antropologický výzkum ve Vysokých Tatrách. Mohl by se týkat jak oblasti slovenských, tak i polských Tater, kde mezi specifická místa náleží lyžařské a turistické centrum v Zákopaném. Ostatně pro Poláky je to prestižní místo sportovních, rekreativních a volnočasových aktivit vůbec.

Dodávám, že zajímavé údaje ke geografii Tater přinesl ve své publikaci významný český geograf Karel Domin (*Tatranské obrazy*, Praha: Nakl. J. Otto 1926), který v ní zachytil mimo jiné zřizování přírodního parku ve spolupráci s polskou vládou ve dvacátých letech 20. století. Součástí, respektive výsledkem těchto jednání byla rovněž dohoda o turistice. Karel Domin kromě geomorfologických a botanických poznatků se tu zmínil také o objevování Tater, rozvoji turistiky a zakládání sanatorií.

Velmi cennou závěrečnou kapitolu v Chorvátově monografii tvoří úvahy o funkci turismu v totalitárních režimech 20. století. Tuto část uvozuje výchozí premisou: že instituce dovolené a vůbec cestování ve volném čase mimo místo domova, které má často inverzní charakter ke každodennosti charakterizované strukturou, nutností, řádem apod., bude převážně atributem svobodné a otevřené společnosti, kde jedinec může rozhodovat o způ-

sobu trávení svého volného času na základě osobních preferencí, individuálních přání. Oprávněně vzniká otázka, proč turismus se rozvíjel a hrál důležitou roli i v totalitárních režimech. Také v tomto případě je potřeba doplnit tuto mezeru v poznání každodennosti, volnočasových aktivit a mimopracovních činností vůbec. Zatím je k dispozici velmi málo monografických prací a soustavnější výzkumy, hlavně historické a sociologické, jsou teprve na začátku. V této kapitole Ivan Chorvát výstižně mimo jiné upozornil na organizovanost a limity turismu v podmínkách socialistické společnosti Československa, kdy se za přijatelnější považoval termín cestovní ruch. Jinak v paměti starších generací zůstávají kupříkladu vzpomínky na podnikové rekreace. Tato forma odpočinku po práci zaručovala dostatečnou kontrolu na rozvržení času, nad „časováním“ občana vysněné a rovnostářské socialistické společnosti. Cestování do zahraničí podléhalo přísnému režimu přidělování devizových příslibů, vydávání pasů a výjezdních doložek. Autor publikace v této kapitole upozornil na poměrně široké pole pro další bádání nad určitými aspekty každodennosti za socialismu.

Recenzovaná publikace slovenského sociologa Ivana Chorváta představuje vhodné východisko ke studiu (historické) sociologie turismu jak na globální, tak i lokální úrovni. Přinejmenším bibliograficky ji nelze přehlédnout a vynechat ze seznamu použité literatury v této oblasti bádání. Autor práce sice nepřichází s nějakými převratnými myšlenkami, avšak jeho nepochybnou předností je smysl pro přehlednost a srozumitelnost výkladu. Prokazuje v ní, že se důkladně seznámil se základními zahraničními pracemi k této problematice. Tak mohl přispět k poznání významu a role turismu v současné společnosti s přihlédnutím k procesům, které

změnily cestování z individuálně zajištěného a nejistého počínání na jednu z nejorganizovanějších a nejracionálnějších lidských aktivit. Na závěr již jen zbývá uvést, že Chorvátovu publikaci je možné doporučit jako základní příručku pro vysokoškolskou výuku.

Bohuslav Šalanda

Tilly, Charles: *Politika kolektivního násilí*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, (z anglického originálu *The Politics of Collective Violence* vydaného v roce 2003 nakladatelstvím Cambridge University Press přeložila Jana Grocká), 278 stran.

Sociologie a sociální vědy obecně postupně smazávají dluh, který měly vůči obci badatelů a neprofesionálním, i když motivovaným zájemcům o poznání dynamiky společnosti a sociálních procesů. Zvláště ediční řady Sociologického nakladatelství KLAS (klasické sociologické texty), MOST (práce významných sociologů 20. století), POST (studie k postmoderní době) a některé další v posledních deseti letech hojně zaplnily knihovničky domácích studentů dějin sociologického myšlení a sociálních trendů. Vyrovnávání pokřiveného či zanedbávaného obrazu je však během na dlouhou trať, který se může jevit zvláště dlouhý v případě některých přístupů a disciplín, k nimž náleží i makrosociologie a historická sociologie.

Před rokem 1989 někteří ze „západních“ představitelů těchto disciplín, k nimž náleželi např. Barrington Moore, Jr. (učitel autora recenzované práce), Stuart Bendix, Stuart N. Eisenstadt, Ted R. Gurr či Theda Skocpol, nepronikli do domácích vod možná kvůli svému levicovému sklonu, který byl pro ortodoxní levici tzv. Východního

bloku neakceptovatelnou „revizionistickou úchylkou“. „Polistopadovou“ nepřítomnost českých verzí prací těchto a dalších autorů jakoby dodnes suplovaly pouze překlady textů teoretika a analytika historických sociálních systémů Immanuela Wallersteina (*Kam směřují sociální vědy*, 1998; *Úpadek americké moci*, 2005; *Utopistika*, 2006; *Evropský univerzalizmus*, 2008), které jej však nepředstavují primárně jako teoretika makrosociologie, ale spíše jako aktivistického a politického myslitele (situaci by mohla „zvrátit“ monografie Stanislava Holubce o teoriích světového systému, jíž by měl letos vydat SLON).

Překladový deficit je zvláště patrný na díle Charlese Tillyho (1929–2008), jedné z nejvýraznějších a nejpilnějších postav historické sociologie a makrosociologie posledního půlstoletí. Tento autor jednapadesáti knižních publikací a více než šesti set vědeckých článků pokryl během pětácti let své plodné práce širokou oblast zahrnující oblast kolektivního chování (tzv. soupeřivé politiky, vč. politického násilí), teorie sociálních hnutí, problémů demokracie a demokratizace, fenoménu moderního státu a role měst v jeho rámci či metodologii sociálních věd (nejlepším přehledem Tillyho života a díla v českém jazyce je obeznámený medailon od Marka Skovajsy v *Sociologickém časopise* 44, 2008, č. 4, s. 800–805).

Stejně jako problematika historické sociologie i studium násilí jako sociologické kategorie – pomineme-li většinu současných tendenčních a módních prací o terorismu, se dosud odehrává jen na velmi úzkém prostoru studia domácího a sexuálního násilí, vražd a výjimečně – jak ukazují nové původní práce Miroslava Mareše (et al.) a Josefa Smolíka (2004, 2008) – studia fotbalového chuligánství. (Výjimkou potvrzující pravidlo je i jedna z mála zahraničních prací dostupná v českých knihov-